

Pertics Flóra

Ügyes kéznek nincsen párja

A kortárs hímzőművészet jellemző témái és tendenciái

DLA értekezés

Témavezető: dr. habil. Ernszt András DLA

Tézisek

„Ügyes kéznek nincsen párja” – a dolgozat címét Kovács Ákos etnográfus hímzett falvédőket tematizáló feliratgyűjteményéből kölcsönöztem.¹ Az első olvasatra talán neveltséges mondatocska valójában érdekes kérdéseket vet fel a hímzésről. Az ügyesen kivitelezett hímzés vajon magán viseli a művész egyedi kézjegyét? Hiszen a technikát övező sztereotípiák közül éppen az egyik legelmarasztalóbb az a nézet, miszerint a hímzést akárki megtanulhatja, az amatőröktől a művészekig bárki űzheti.² Ha pedig a falvédő szövege a kézimunkázásban jeleskedő nő erényeit méltatja, vajon az elismerés a jó háziasszonyi kompetenciáknak szól csupán, vagy a készítő kreatív alkotói képességeit magasztatja fel? Továbbá: ezt a páratlan ügyességet vajon ki értékeli, és milyen minőségben? Ilyen és ezekhez hasonló kérdéseket jártam körül írásomban, de nem azzal a céllal, hogy a hímzés képzőművészeti szerepének létjogosultságát bizonyítsam (hiszen azt ma már kevesen vitatják). Legfontosabb célkitűzésem az volt, hogy összegezzem a kortárs művészet hímzéssel kapcsolatos jellemző témáit és tendenciáit.

Az első fejezetben a textilművészet szempontjából meghatározó történeti folyamatokat tekintettem át a huszadik századtól kezdődően, kiemelt figyelmet

---

¹ KOVÁCS Ákos (szerk.): *Feliratos falvédők*, Budapest, Corvina Kiadó, 1987.

² PARKER, Rozsika: *The Subversive Stitch. Embroidery and The Making of The Feminine*. London, Bloomsbury Publishing Plc, 2010.

fordítva a *fiber art movement* törekvéseire.³ Elsősorban azt vizsgáltam, a textil alapú művek esetében hogyan és mikor mosódott el az éles határvonal iparművészet és képzőművészet között, és miként kerültek a textilművészet produktumai a magasművészet reprezentatív tereibe – múzeumokba és galériákba. Bár dolgozatom specifikusan a hímzett művek vizsgálatával foglalkozik, ebben a fejezetben még fontosnak tartottam, hogy a textilművészet egészéről írjak, hiszen a textil alapú médiumok sorsa szorosan egybefonódik.

A második fejezetet a hímzés női szerepkörökkel foglalkozó irányzatának szenteltem. A textilművészet – ezáltal a hímzés is – erősen kötődik a női munka fogalmához.⁴ A feminista szemléletben alkotó művészek gyakran választják a technikát a nők társadalmi státuszáról való elmélkedés szimbólumaként. Ezek a művek általában az otthon négy fala között rejtve maradó, elsősorban nőkhez rendelt feladatokról szólnak, és a nők társadalmi helyzetét vizsgálják reflexiós szinten, így a házimunkát, az anyaságot, illetve az idealizált nő- és feleségképet. A fejezetet további egységekre tagolva, kortárs művészek munkáján keresztül elemeztem a feliratos falvédők örökségét, a láthatatlan munka fogalma köré szerveződő hímzéseket, illetve a női test biológiai folyamataival és szexualitásával foglalkozó önvallomások műveket.

A harmadik fejezetben azt vizsgáltam, milyen szerepet tölt be napjaink digitalizált valóságában egy eredendően nehézkes, manuális tevékenység.⁵ Az alapfelvetést, miszerint az online és az offline világ közötti különbségek feldolgozásához a hímzés technikája sokrétűen kapcsolódhat, négy kortárs képzőművész munkáin keresztül igyekeztem igazolni. A hímzés mindannyiuk esetében a nosztalgia vagy adott esetben traumafeldolgozás eszköze, és megfigyelhető, hogy ebben a folyamatban kulcsfontosságú kérdés a – döntően – offline megélt gyermekkor idealizált emlékképe.

---

³ PORTER, Jenelle: *Sympathetic Medium*. In: PHAIDON EDITORS: *Vitamin T: Threads and Textiles in Contemporary Art*. New York, Phaidon Press, 2019. 10-17.

⁴ PARKER, Rozsika: *The Subversive Stitch. Embroidery and The Making of The Feminine*. London, Bloomsbury Publishing Plc, 2010.

⁵ GULD Ádám: *A Z generáció médiahasználat. Jelenségek, hatások, kockázatok*. Budapest, Libri Könyvkiadó, 2022.

A negyedik, egyben utolsó fejezetben a hímzésre szánt időt vizsgáltam négy képzőművész munkásságán keresztül. Arra voltam kíváncsi, miért választják a jelenkori társadalomra nehezedő időnyomás és teljesítménykényszer ellenében ezt a kifejezetten lassú, időigényes technikát.⁶ A hímzés repetitív, monoton folyamat, de sokak számára meditációs élményt nyújt. Ez az a lelkiállapot, amely szintén alkalmat ad a csendes szemlélődésre, és a világ apró, tűnékeny mozzanatainak megfigyelésére. A hímzést az időbeliség függvényében megközelítő művészek gyakori témája a hétköznapi jelenségek megfigyelése, a mulandóságról és az örökkévalóságról való gondolkodás, illetve az idő lenyomatának rögzítése.

A dolgozatban felállított kategóriák – nőiséggel, offline jelenléttel és időbeliséggel foglalkozó művek – a valóságban természetesen nem választhatók el egymástól élesen. Adott művön belül is összegződhet többféle témafelvetés, valamint a művészek sem kizárólag egyetlen szempontból közelítik meg a technikát. A logikus felépítés érdekében mégis igyekeztem jól elkülöníthető tematikus egységeket kialakítani az elemzett művekből, és a művészeket is a rájuk leginkább jellemző alkotói attitűd mentén vizsgáltam.

Disszertációm nem titkolt szándéka, hogy olyan művészeket mutassak be, akik vagy nagy hatással voltak rám, vagy pedig kortársaim, és hozzám hasonló motivációból hímeznek. Közülük Kazai Hajnal a legfiatalabb, lévén a Z generáció képviselője, és – ami a dolgozatom tekintetében fontos szempont – még neki is van személyes tapasztalata az offline életről kisgyermekkorából. Tíz év múlva viszont az Alfa generáció legidősebb tagjai már 23 évesek lesznek – éppen ennyi idősen szerezhető meg leghamarabb egy művészeti diploma. Vajon mit jelent majd azok számára egy teljes mértékig analóg, időigényes technika, akik születésüktől fogva az internet világában élnek? Tudnak majd azonosulni ezzel a médiummal, lesz számukra plusz jelentéstartalma? Szeretnének egyáltalán a digitális és a manuális folyamatok közötti viszonyokkal foglalkozni? Mennyire fog kötődni a hagyományos nemi

---

⁶ BYUNG-CHUL Han: *A kiegészítő társadalma*. (ford. MIKLÓDY Dóra, SIMON-SZABÓ Ágnes), Budapest, Typotex, 2019.

szerepekhez a hímzés? Ezekre a kérdésekre csak az idő adhat választ, de úgy gondolom, bárhogy is alakul, az eljövendő generációk digitális léthez való viszonya mindenképpen meghatározza majd a hímzés továbbélését és fejlődését.

1. tézis: A hímzés technikája kifejezetten alkalmas a nők társadalmi helyzetének, valamint a női test tabusított biológiai folyamatainak bemutatására

A hímzés története szempontjából meghatározó erővel bírt a hatvanas és hetvenes évek időszaka, egyrészt a *fiber art movement*, másrészt a második hullámos feminizmus kibontakozása miatt. A feminista aktivizmus szemléletében alkotó művészek gyakran dolgoztak fel női szerepekkel foglalkozó témákat. Ehhez előszeretettel választottak textiles médiumokat, amelyek alapanyagukat tekintve erősen kapcsolódnak a domesztikus szférához.

A nőiség megélésének kifejezési lehetőségei, valamint a nők társadalmi helyzetének vizsgálata továbbra is fontos témája a művészetnek, és mind a mai napig erős kapcsolata van a textillel. A hímzett munkák sokféle megközelítésben beszélhetnek a nők helyzetéről: hagyományos felhasználásukat tekintve lehetnek a többségi társadalom nőkkel szemben támasztott elvárásainak státusszimbólumai, a tökéletes otthon reprezentációs eszközei. Ugyanakkor a hímzés kifejezetten alkalmas a hagyományos női szerepkörök megkérdőjelezésére, kritikájára. A kortárs hímzések egy jelentős része foglalkozik ezzel a kettősséggel valamilyen formában. Témájukat tekintve általában a nők által végzett láthatatlan munkáról, a nők társadalmi helyzetéről, a szexualitást övező tabuk ledöntéséről szólnak. A második fejezetben olyan kortárs vizuális művészek munkáit mutattam be, akik a hímzést a női léthez köthető témafelvetésekkel hozzák kapcsolatba. Bár több aspektusból vizsgáltam a témát, lényegében mindegyik esetben arra kerestem a választ, vajon miért szorult oly sokáig a hímzés az otthon négy fala közé, milyen társadalmi elvárások tapadtak hozzá, és hogyan vált a huszadik századtól a saját sorsukra reflektáló nők önkifejező eszközévé.

A női munkát feldolgozó hímzések kapcsán elsőként arról írtam, miként inspirálja a klasszikus nőideált hirdető feliratos falvédők öröksége napjaink képzőművészeit – Szabó Eszter Ágnes, Pittman Zsófit és Dezső Andreát –, akik elsősorban szatirikus szemléletben gondolják újra ezt a műfajt. Feliratos falvédők játékosak, provokatív hangvételűek, könnyen befogadhatók. Azt a sztereotip nézetet figurázzák ki, miszerint a hímzés a népművészetet mímelő, de annak szimbolikus tartalmát nélkülöző dekoratív technikává fejlődött vissza a huszadik században.

Ezt követően olyan kortárs művészek – Molnár Judit Lilla, Eliza Bennett, Szabó Eszter Ágnes – munkáit vizsgáltam, akik a láthatatlan munka kérdéskörével foglalkoznak. Számukra a hímzés a nők társadalmi és gazdasági megbecsültségéről való elmélkedés konceptuális kifejezőeszköze, ugyanis a kézimunka évszázadokon keresztül elsődlegesen a háztartási munka részét képezte.

Végül a női test hímzés általi reprezentálásának lehetőségét elemeztem. A tradicionális kézimunkákhoz a szerénység és szüzesség képe társul, a kortárs hímzések jellemző témáit és tendenciáit kutatva azonban jól látható csoportot alkotnak azok a művek, amelyek szexualitással, testiséggel foglalkoznak. Ezek a munkák néhol nyersegek és tabudöntögetők, de megjelenik egy líraibb vonulat is, melyben a női test biológiai folyamatai kapnak főszerepet. Ide vonatkozóan három olyan művészt mutattam be – Vlasta Žáková, Ana Teresa Barboza, Willemien de Villiers –, akik a női lét eredendően tabusított témáit dolgozzák fel. Žáková a féktelen bulizást, szexualitást, illetve a terhességhez és veszteséghez kapcsolódó történeteket állítja középpontba, de Villiers a meddőségről és a családon belüli erőszakról mesél, Barboza önmarcangoló képei pedig rejtett testi folyamatokat tárnak a néző elé.

2. tézis: A hímzett műalkotás az automatizált világról való kritikus gondolkodás eszköze lehet

Az analóg, manuális tevékenységek segíthetik az embereket abban, hogy egy időre kiszakadjanak a digitális térből, és valós időben, tényleges testi tapasztalások útján élhessenek meg egy folyamatot – például az alkotás élményét. Ebben a fejezetben

olyan művészekről írtam, akik a hímzést valamilyen formában az automatizált világról való kritikus gondolkodás eszközeként használják. Többen közülük a digitális képalkotás fejlődését, a grafikai lehetőségek tárházának bővülését a hímzés eredendően „nehézkés”, „gyermeteg” jellegével ütköztetik. Jó példa erre a keresztszemes hímzés és a pixelgrafika párhuzamba állítása, ahol egy képpont egy öltésnek való megfeleltetésével egy az egyben leképezhető egy fénykép. Szintén izgalmas vizsgálati szempont, hogy míg a digitális képalkotás közvetlenül nem nyújt kézzelfogható élményt, addig a hímzés képes több érzékre – látás, tapintás – is együttesen hatást gyakorolni.

Kutatásom során azt tapasztaltam, hogy az analóg és a digitális világ közötti különbségek hímzéssel történő feldolgozása az X, Y és Z generációs művészek körében népszerű téma. Ezt a gondolatmenetet követve úgy gondoltam, izgalmas lenne a médiakutatás irányából is megvizsgálni, vajon milyen kapcsolat áll fenn a médiahasználatot illető generációs életpasztalatok és a kortárs hímzés között. Vajon tudományosan alátámasztható az a feltevés, miszerint a kortárs hímzésben egyre népszerűbbé váló, a digitális világ vizualitását analóg eljárással leképező művészek generációs kérdéseket dolgoznak fel?

A témát illetően bár nincsenek konszenzusosan kijelentett igazságok, mégis jól megfigyelhetők bizonyos mintázatok, például a művészek témaválasztása gyakran valamilyen meghatározó életpasztalathoz kötődik, beleértve egy-egy elektronikai tömegmédiium megjelenését. Az említett korcsoportba tartozó személyeket összefoglaló néven médiagenerációkként emlegetik. A harmadik fejezetben közülük mutattam be négy olyan alkotót, akikben közös, hogy a digitális világhoz való viszonyulásukat az analóg technikájú hímzéssel dolgozzák fel. Diane Meyer fotókra varr, Peter Frederiksen és Metzinger Eszter hímzései létező rajzfilmekben alapulnak, Kazai Hajnal pedig a rajzfilmes hivatkozásokon túlmenően a kilencvenes évek ikonikus gyerekjátékait is beemeli műveibe. Mindannyian a múlt vizsgálatával foglalkoznak, de – életkorukból adódóan – mást jelent számukra az emlékezés. Képeiken megfigyelhető az ingerekben tobzódó digitalizált világ és a lassú

kézműves technika közti disszonancia, ezen túlmenően pedig generációs dilemmákról is közvetítenek.

Diane Meyer X generációs művész, aki a berlini fal által képviselt történelmi és személyes emlékezettel, illetve tágabb kontextusban a digitális forradalom előtti korszak emlékanyagával foglalkozik. Meyer művein az analóg hímzés a múlt és a jelen közötti átmenetet, az emberiség életében bekövetkező változásokat szimbolizálja, az elmúló pillanatok mementójaként szolgál. Tekintve, hogy életkorából adódóan Meyer „digitális bevándorló”⁷, számára nem veleszületett képesség a digitális médiumok használata, és munkásságán is érezhető, hogy nagyon egyértelműen különválasztja egymástól a digitális és a manuális képkészítési eszközöket. A világ folyásában átélte változásokat igyekszik objektív megfigyelőként feldolgozni, azonban így is érezhető személyes érintettség, képeiből melankolikus nosztalgia sugárzik. Munkáin az offline világ már szinte elérhetetlen szigetként jelenik meg, amely gyaníthatóan előbb-utóbb a felejtés martalékává válik – ő pedig az utolsók között van, akik még emlékezetükkel képesek életben tartani ezt a letűnt kort.

Peter Frederiksen és Metzing Eszter X generációs művészek, mindkettejük érdeklődésének középpontjában a televíziózáshoz kötődő emlékek – konkrétan a gyerekként fogyasztott rajzfilmek – feldolgozása áll. Egyikük munkájában sem érezhető éles határvonal múlt és jelen között. A még igen fiatalembertként megtapasztalt, médiából származó ingerek – erőszakos mesék, rémisztő rajzfilmfigurák – szervesen beépültek mindkét művész látásmódjába, és organikusan formálták vizuális formanyelvüket.

A Z generációs Kazai Hajnal számára a hímzés visszatérést jelent a természetességhez, egyenesen „lázadás” a digitális világ ellen. A bemutatott művészek közül talán ő az, akinek leginkább radikális a hozzáállása a médiumhoz. Ő már egyértelműen az internet térnyerése után szocializálódott, és alkotói gyakorlatában tudatosan szeretne elszakadni az automatizációtól – például nem használ varrógépet munkáinak beszegéséhez, újrahasznosított textíliákkal dolgozik, a régi anyagdarabokra is értéként tekint. Ahogyan Peter Frederiksen és Metzing Eszter, úgy Kazai Hajnal

---

⁷ Uo. 22.o.

sem választja le élesen a múltat a jelenről. Hímzett rajzfilmhősnoi magánytól, depressziótól és étkezési zavartól szenvednek. Azáltal, hogy idealizált női alakok szájába olyan horderejű kijelentéseket ad, mint például „Bulimiás vagyok”, Hajnal a média testképromboló és elidegenítő veszélyeiről is ítéletet mond.

3. tézis: A hímzett műalkotás a teljesítményelvű társadalom kritikájaként is értelmezhető

A hímzés napjaink felfokozott teljesítménykényszerének fényében egy igencsak felesleges, időpocsékoló foglalatosságnak tűnhet. 2023-ban már gyakorlatilag minden kézzel hímzett motívum előállítható lenne gépek segítségével, emberi erőforrás igénybevétele nélkül is. A huszonegyedik század embere arra kondicionált, hogy aktív óráiban profitábilis tevékenységet végezzen, és valami hasznosat hozzon létre. Ráadásul – Byung-Chul Han filozófus meglátása szerint⁸ – manapság nem külső nyomás hatására, hanem belső indítatásból cselekszünk ekként, és sajnálatos módon a jelenkori társadalom mentális állapota alaposan megsínyli az állandó profit- és elismerésorientált attitűdöt.

Kutatásom során különösen érdekes szempontnak tartottam annak vizsgálatát, hogy a hímzéssel foglalkozó művészek vajon miként vélekednek a technika időigényességéről, van-e számukra többletjelentése a munkafolyamat illetően jellegének. Számos interjú, művészi ars poetica és kiállításkritika elolvasása után úgy láttam, hogy azok a képzőművészek, akik – ha csak egy-egy projekt erejéig is – a hímzés mellett teszik le voksukat, a legtöbb esetben fontosnak tartják a hosszadalmas munkafolyamatot. Minél monotonabb, időigényesebb egy technika, annál inkább próbára teszi annak művelőjét, ugyanakkor lelassulást és gondolkodási időt is nyújt a folyamatos ingerek közül kiszakadó egyén számára. Sok művész hivatkozik arra, hogy hímzés közben relaxált, koncentrált lelkiállapotba kerül, a repetitív öltések monoton ritmusa teljes nyugalomba ringatja a munka során. Ugyanakkor éppen ez az egyhangú

---

⁸ BYUNG-CHUL Han: *A kiegészítés társadalma*. (ford. MIKLÓDY Dóra, SIMON-SZABÓ Ágnes), Budapest, Typotex, 2019. 26–27.o.

megformálási folyamat teremtheti meg az unalom érzését. Byung-Chul Han szerint ez mindenképpen pozitívnak tekintendő, hiszen ez a lélekállapot előfeltétele annak, hogy az alkotó teljes lényével elmerüljön a megfigyelés tárgyában.

A hímzés kapcsán a mélyreható megfigyelés, repetitív, már-már mantraszerű munkafolyamat szempontjából érdemes az időbeliség kérdését vizsgálni. Ha a művészetre szakmaként tekintünk, feltételezzük, hogy a művész gazdasági folyamatok résztvevője, és alkotói tevékenysége biztosítja számára a megélhetést. Egyes alkotók a hímzés piaci értékét vizsgálják a varrásra szánt idő függvényében, és azon elmélkednek, vajon a befektetett munkaidő megtérülhet-e egy olyan intézményrendszer keretein belül, amelyben a műtárgypiac a művészeket folyamatos termelésre ösztönzi, ráadásul a műtárgyak árát sok esetben az alkalmazott technika és a méret alapján kalkulált faktorár határozza meg.⁹

Ebben az értelemben a hímzés tudatosan vállalt lassú, időigényes művészeti aktusként akár a lélektelen, profitorientált mókuserékből való szabadulás kulcsa is lehet. Természetesen ehhez az kell, hogy a művész teljesen átadja magát az alkotói folyamatnak, és a hímzést rituális tevékenységként fogja fel, koncentratív lelkiállapotban élje át. A hímzés csak akkor válik a kizsákmányoló kapitalista munkamorál kritikájává, ha a művész (vagy amatőr) szándékosan leválasztja a tevékenységet a „hasznosság” fogalmáról, és helyette az öltések közepette átélhető szemlélődő, nyugalmas és elmélyült folyamatot helyezi előtérbe. Ezt a tudatállapotot értékesebbnek tartja a hímzés által potenciálisan megszerezhető anyagi javaknál, például a kézimunka eladásából befolyt összegnél – ellenkező esetben ugyanis a gyors, hatékony termelésre törekedne.

A negyedik fejezetben olyan alkotókat mutattam be, akik valamilyen formában az idő leképezésére törekednek, ehhez pedig a hímzés módszerét tartják megfelelő kifejezési formának. Míg Benczúr Emese hímzett feliratai a szavak szintjén is a munkába fektetett időre reflektálnak, addig Imre Mariann és Richard McVetis inkább az idő láthatatlan lenyomatait kutatja. Mindhárom művész esetében kiemelt

---

⁹ JANKÓ Judit: Az emberek igenis akarnak kortársat vásárolni. Beszélgetés Sáfár Zoltánnal. In: ÚjMűvészet 2019/10. 45.o.

fontossággal bír az öltésekbe fektetett idő, amely a művészi munka elvégzésének tárgyiasult bizonyítékaként is értelmezhető. Mindnyájukat az idő múlásának láthatóvá tétele, a mulandó percek megragadásának vágya hajtja.

Manapság minden médium az emberi figyelemért vív harcot, így nem könnyű ellenállni a számtalan csábító ingernek, és helyettük a létezés apró megnyilvánulásaira koncentrálni a hímzés lassú, monoton munkafolyamatában. A jelenségnek neve is van: időnyomás. Ezalatt egészen pontosan „azt a folyamatos feszültséget értjük, ami a rendelkezésre álló izgalmas tartalmak korlátlan száma, illetve a szabadidő és a médiafogyasztásra fordítható idő végessége miatt alakul ki.”¹⁰ Azok a művészek, akik teljesen hétköznapi mozzanatoknak szentelik idejük jelentős részét, akarva vagy akaratlanul, de a huszonegyedik század rohanó életszemlélete ellenében tesznek hitvallást.

---

¹⁰ i. m. GULD Ádám: A Z generáció médiahasználata. Jelenségek, hatások, kockázatok. Budapest, Libri Könyvkiadó, 2022. 47.

Válogatott irodalomjegyzék

Önálló könyvek, tanulmánykötetek

BYUNG-CHUL Han: *A kiegészítés társadalma*. (ford. MIKLÓDY Dóra, SIMON-SZABÓ Ágnes), Budapest, Typotex, 2019.

GULD Ádám: *A Z generáció médiahasználata. Jelenségek, hatások, kockázatok*. Budapest, Libri Könyvkiadó, 2022.

HUSZ Mária: *A magyar neoavantgárd textilművészet*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2001.

KOVÁCS Ákos (szerk.): *Feliratos falvédők*, Budapest, Corvina Kiadó, 1987.

PARKER, Rozsika: *The Subversive Stitch. Embroidery and The Making of The Feminine*. London, Bloomsbury Publishing Plc, 2010.

Könyvfejezetek, tanulmánykötetben megjelent írások

PORTER, Jenelle: *Sympathetic Medium*. In: PHAIDON EDITORS: *Vitamin T: Threads and Textiles in Contemporary Art*. New York, Phaidon Press, 2019. 10-17.o.

Folyóiratban megjelent írások

JANKÓ Judit: *Az emberek igenis akarnak kortársat vásárolni. Beszélgetés Sáfár Zoltánnal*. In: *ÚjMűvészet* 2019/10. 45.o.